

Mádi Papp-Szász Tamás: az attitűd- és életmódváltó ügyvéd*

A személyes, alkalmanként traumatikus tapasztalatok éppúgy vezethetnek az egyén attitűdváltásához, mint a globális történelmi események nyomán megváltozott társadalmi, politikai és gazdasági struktúra. A makro- és mikroszintű átalakulás a változás dinamikájának kényszerét küldi az egyén felé. Ennek kevésbé konstruált formája a modellkövetés, ami a többség által képviselt értékrend, viselkedésminta elsajátításán alapul. Lényegesen mélyebb tartalmakat hordoz a meggyőződésalapú attitűdváltás, amely az egyén tudatos döntése, hatása pedig tetten érhető a társadalmi kapcsolatok, a jövedelemforrások, sőt a műveltségi irányultságok gyökeres átalakulásában, tudatos átalakításában is.

A külső körülmények mentalitásformáló hatása erőteljesen kimutatható azoknál, akik sorsfordító, nagy történelmi eseményeket éltek át. *Mádi Papp-Szász Tamás* (Pusztatenk, 1885. január 19. – Bocsárlapujtó, 1944. november 25.) földbirtokos élete és értékrendjének változása jól példázza azt, miképp kényszeríti a változó makrokörnyezet az egyént attitűdváltásra, s a történelem viharaiban vergődő „kisember” saját túlélési stratégiája részeként hogyan változtat életmódján és kapcsolatrendszerén.

Papp-Szász Tamás kora a polgári Magyarország átalakulásának egyik legerőteljesebb időszaka. Az első világháború alatt a frontszolgálatot teljesítő katonák közt feloldódtak az éles társadalmi határok, a dualista államszervezet széthullását követően pedig olyan változások kezdődtek, melyek tovább gyengítették az addigi tradicionális elit társadalmi, gazdasági és egzisztenciális súlyát. A Horthy Miklós nevével fémjelzett új rend megszilárdulása az újrapozicionálás szükségességének üzenetét küldte a hagyományait még őrző birtokos köznemesi réteg felé. Elitben maradásukat már nem biztosíthatták címer- és előnévhasználattal, a birtok nagysága önmagában pedig nem jelentett piacképességet. Hagyományos társadalmi kapcsolataik beszűkültek, az elit kapcsolatrendszer megőrzéséhez elengedhetetlen volt az addig zárt közösségi struktúra feladása. A hevesi és nógrádi földbirtokos képes volt a késő dualizmuskor birtokos köznemesi rétegének hagyományaival szakítani, és nyitni a Horthy-korszak vállalkozó-polgári rétege felé. Ez az életút ugyanakkor nem csak a rekonverzió érdekében tett lépések példázata. Az attitűdváltások jellegzetessége ugyanis, hogy ennek teljessé válásához, beéréséhez rendszerint több nemzedék szükséges.

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt keretein belül jött létre.

A rendi korszak modellkövető nemzedékei

A Pappszász család¹ – amelynek első nemzedéke a 18. században telepedett meg Heves vármegyében – a köznemesség felső, jól körülhatárolható rétegéhez, ahhoz a bene possessionatushoz tartozott, melyet életmódjuk, műveltségük, vagyoni helyzetük és kapcsolatrendszerük határozottan elkülönített a kisbirtokos nemesektől és az armalisták tömegeitől. Rendi mentalitásuk jegyeit, vagyonukat és presztízsüket a 19. század végéig éppúgy megőrizték, ahogy a politikai- és tudáselithez tartozásukat is.

Papp-Szász Tamás 1885-ben egy olyan családba született, ahol a fiúgyermekkel szemben a birtokos nemességhez méltó, a vármegyei adminisztrációhoz szükséges iskolai végzettség megszerzése négy nemzedék óta elvárás volt. A familia tehát már a 18. század végén is annak a „*nemesi elitnek a tagja volt, amely politikailag és műveltségben is a magyar társadalom élén járt, sőt az ország legműveltebb részét szolgáltatta*”.² Papp-Szász Tamás dédapját, a Szárazbőn családot alapító Pappszász Györgyöt (1767–8) assessorként, vagyis táblabíróként vezették be az átányi halotti anyakönyvbe, ám a család megélhetését a gazdálkodás biztosította. Pappszász György bátyja, az 1763-ban született, és Igaron megtelepedő Pappszász József ugyancsak viselte a táblabíró címet. Hudi József emlékeztet arra, hogy a 19. században a táblabíró cím viselőjét már kötelezte egyfajta műveltségi nívóra, melyet a „vendégszerető vidéki házaknál” éppúgy illet kifejezésre juttatni, mint a mecénatúrában, vagy a szegények támogatásában,³ ezért feltételezhetjük, hogy a Pappszászok Heves megyei ágának alapítói sem voltak e tekintetben kivételek.

A két testvérnek négy fia élte meg a felnőttkort,⁴ mind a négyen jogi és közigazgatási végzettséget szereztek.

¹ A Pappszász család 1628-ban nyert nemeslevelet Szász alias Mády néven. 1632-ben Zas alias Mády György újabb armalist kapott. A Gömör megyei család ekkor még a Pap nevet használta. Hevesi águk Pap Györggyel kezdődik, aki feleségül vette Széky Katalin leányát, Némethy Máriát. A Széky család a 17. század elejére már jelentős vagyon fölött rendelkezett. Széky Pál, az egri vár hadnagya, jelentősen növelte birtokait: 1600-ban bekövetkezett halálakor a család birtoka volt több Tarna-menti és Tisza-parti falu, köztük Igar is, mely a 19. században központi uradalmuk lesz. Széky Zsigmond 1764-ben újabb királyi birtokadományt nyert Szárazbő, Igar, Nagy- és Kispó földjeire. A Székyek és a velük rokonságban álló Pappszászok ekkor az igari határ háromnegyedét birtokolták, ugyanakkor a földeket a kvartalistáknak nevezett többi nemessel együtt közbirtokosságban használták. Ennek az állapotnak a megszüntetéséért 1753-ban per kezdődött. A család ezt követően kezdte el használni a Pappszász, Pap-szász, Papp-Szász nevet, s a Mády névtag előnévé vált. (Orosz 1906: 223, 247, Kardos 1997: 16., 20., 43, Királyi Könyvek, 47. kötet, 94.) A 19. században a szárazbői és a tenki ág különvált, utóbbiak már rendszeresen Papp-Szász alakban írják nevüket. Ezt a gyakorlatot követjük mi is.

² Benda 1981: 88.

³ Hudi 2006: 63.

⁴ Az igari Pappszász József bagaméri Szűcs Katalinnal házasodott 1800-ban. Ebből a frigyből két gyermek, egy fiú, Ignác (1801–1863) és egy lány, Mária született. A szárazbői Pappszász György 1793-ban vette feleségül Átányban tassi Végh Esztert. A házaspárnak három fia, József (1799–1880), György (1804–1843) és Lajos (1806–1882) és két lánya, Eszter (1795–1866) és Klára (1802–1883) született.

A 18. század második felében, s a 19. század elején élt Pappszászok iskoláztatása a keleti országrész református kollégiumaihoz és a Felvidék evangélikus gimnáziumaihoz kötődött. Ezen intézmények biztosították a tudáselihez való tartozást, megfelelték a vármegyei adminisztráció tagjai iránt támasztott követelményeknek, sőt a karrierút lehetőségén túl egyfajta társadalmi kapcsolatrendszer kialakítását is segítették.

Az igari birtokos egyetlen fia, *Pappszász Ignác* (1801–1863) Debrecenben, majd Lőcsén tanult, s mindkét helyen diaktársa volt unokabátyjának, *Pappszász Józsefnek* (1799–1880), a szárazbői birtokos legidősebb fiának, aki 1820-ban egri joggyakorló volt. József öccse, *Pappszász György* (1804–1843) szintén Debrecenben töltötte diákéveit. A legfiatalabb gyermek, *Pappszász Lajos* (1806–1861) a debreceni kollégiumi évek után Pozsonyban és Miskolcon képezte magát.

A 19. század elején a négy fiúgyermek iskoláztatásának térbeli irányultsága tehát megfelelt a rendi korszak református hitű, birtokos köznemesi családjait jellemző tradicionális iskolaválasztási gyakorlatnak.

Az iskolaválasztás térbeli irányultsága a 19. század második felében viszont megváltozott. Papp-Szász Tamás két nagybátyja közül⁵ Pappszász Károly (1842–1899) Pesten, öccse, Pappszász György (1846–1895) Pozsonyban kapott oklevelet.⁶ A 19. század második felében a fiatal joghallgatók már nem felekezeti alapon választottak iskolát. A pesti és pozsonyi egyetemek egy sokszínű, felekezetektől és társadalmi helyzettől független kapcsolatrendszer kialakításának lehetőségét is biztosították.

A végzettség megszerzése azonban nem jelent egyet a kötelező karrierúttal. Papp-Szász Tamás dédapja és annak testvére a viselt táblabírói cím ellenére is birtokainak jövedelméből élt. A szintén táblabírói címmel rendelkező Pappszász Ignácot sem közigazgatási vagy politikai tevékenysége okán jegyzik, hanem kora híres zeneszerzőjeként és hegedűvirtuóznaként maradt fenn neve: Bihari János tanítványaként 1828-ban a Veszprém Megyei Muzsikai Intézet munkatársa volt. Zenei tehetségét Szilágyi Sándor is megerősítette: *„Ignác kiváló hegedűs volt, aki, mint fiatalember játszott együtt Lavottával és Csermákkal. Zeneszerző is volt, s kora jeles muzsikusként, Rózsavölgyivel is élénk összeköttetésben állt”*.⁷

A vármegyei hivatal- vagy rangviselés⁸ és a társadalmi kapcsolatrendszer erősen motiválta az országos politikai szerepvállalást. Papp-Szász Tamás nagyapja, Lajos 1839–1840 között Heves vármegye ellenzéki követe volt, 1847–1848 között pedig Bihar megyét képviselte az országgyűlésben. Idősebb fia, Károly, 1884-ben Abaúj-Torna megyében, a szini választókerületben nyert mandátumot, mint a Függetlenségi párt jelöltje, s ebbéli minőségében 1892-ig politizált. Testvére, György 1881-ben a Heves megyei poroszlói kerületből került a Függetlenségi párt képviselőjébe a Parlamentbe,

⁵ A harmadik fiúnak, Papp-Szász Lajosnak, vagyis Papp-Szász Tamás apjának a végzettségéről nem rendelkezünk adatokkal.

⁶ Országgyűlési Almanach 1886: 129.

⁷ Szilágyi 1930: 141.

⁸ Pappszász György és tassi Végh Eszter két gyermeke is tagja a vármegyei adminisztrációnak, József vármegyei alispán, György másodalispán. Pap 2014: 340.

1884-ben pedig újraválasztották.⁹ Papp-Szász Tamás közvetlen családjából tehát két nemzedék három tagja – vagyis két nagybátyja és nagyapja – is az országos politikai elitbe emelkedett.

Életmódjuk, mentalitásuk szintén számos párhuzamot mutat a reformkori hazai birtokos köznemességgel. Vidéki udvarházaikban a 19. század elején gyakori vendégek voltak a környék birtokosai. Az Igaron élő Pappszász Józsefet baráti kapcsolat fűzte a füredi Bernát Mihály (1779–1832) művészetkedvelő alügyészhez, és az 1800-ig Igaron élő Puky István (1778–1848) földbirtokoshoz.¹⁰ Kettőjüknek köszönhető, hogy a Pappszász család kapcsolatba került Csokonai Vitéz Mihállyal és Lavotta Jánossal.

Csokonai – ahogy arra Kilián István több tanulmányában is rámutat¹¹ – Puky István pártfogását élvezte, de általa a környékbeli nemesi családokhoz is bejáratos lett. Egy erről szóló anekdotát a század végén Vay Sándor is megörökített az *Azok a régi jó táblabírák* című írásában. „Csokonai még úgy, ahogy sem kínálta volna át hányatott életét, ha a régi jó, nemes szívű táblabírák ideig-óráig nem nyújtanak otthont a boldogtalan szüntelenül bolyongó trubadúrnak. Dunántúl Sárközy Istvánnál, Hevesben a jeles mádi Pappszász családnál, Abaújban Ongán Puky Istvánnál lel vendégszerető tanyát. (...) Utolsó éveiben, mikor már nagyon elbetegeskedett, ismét csak a magyar nemes urak támogatják. (...) Pappszászék finom tokaji borokat és a jó tekintetes asszony puha vánkosokat is küld.”¹²

Csokonai, miután az 1802-es tűzvészben leégett édesanyja debreceni háza, Pappszász Józseftől segítséget kért az újjáépítéshez. „A Tekintetes Urnak szíves segedelméért esedezni bátorkodom, a nádra, lécre, gerendára és deszkára a legnagyobb szükségem volna, hogy míg az esőzések beállnának egy oltalomfedelet állíthatnék a fejem felibe.”¹³ Nem tudjuk, hogy a földbirtokos támogatta-e a költőt, de rokona és birtokostársa, az igari Székely Zsigmond küldött pénzt neki.

Lavotta János (1764–1820) zeneszerző is rendszeres vendége volt a füredi Bernát háznak.¹⁴ Itt ismerte meg az igari Pappszász Józsefet, aki felfogadta a bohém művészt, hogy tanítsa „klavirozni, egyszersmind pedig hegedülni is kottákból Pappszász József úr kisasszonyát, Máriát és fiát, Ignácot”.¹⁵ Ignác később Lavotta zenei tehetségének és kisugárzásának hatására kötelezte el magát a muzsika mellett. A zeneszerző jól ismerte a Szárazbőn élő Pappszászokat is, hiszen Gesztelyről 1815-ben Puky Istvánnal együtt köszöntötte névnapján a két szárazbői Esztert, vagyis Pappszász György feleségét, tassi Végh Esztert és lányukat, Pappszász Esztert.¹⁶

⁹ A két testvér közös parlamenti szereplését Mikszáth Kálmán 1885-ben a Parlamenti Karcolatokban is megörökítette, a *Két Pappszász* címmel. R. Hutás - Rejtő 1977: 184–185.

¹⁰ Puky István 1800 után Ongára költözött, ezt követően ongai és gesztelyi kúriájában élt. Kilián 1976: 621.

¹¹ Kilián István 1976: 617–646. ill. Kilián 1977: 49–79.

¹² Vay 1909: 88.

¹³ Kilián 1977: 50.

¹⁴ Bernát Mihály írásaiból Lavotta élete címmel fia, Bernát Gáspár jelentetett meg egy életrajzot 1857-ben Budapesten.

¹⁵ Szilágyi 1930: 80.

¹⁶ Kilián 1977: 60.

A 19. század elején a Pappszászok éppúgy a magyar érzelmű, népi ihletésű költészet és műzene hatása alá kerültek, mint a reformkori köznemesek jelentős része. Szívesen olvasták Csokonai verseit,¹⁷ a verbunkosnak Pappszász Ignác zenei pályafutására gyakorolt hatása pedig vitathatatlan.

A családot tehát nem az akadémiai műveltség, hanem egy divatkövető érdeklődés jellemezte. Pappszász Lajost, aki 1839/40-ben a vármegye követe volt, és pályafutása a 19. század közepén ért a csúcra, egy titkosrendőri jelentésben úgy jellemezték, hogy van egy kevés irodalmi és történelmi tudása, de viselkedésében, különösen a konzervatív párttal szemben, durva.¹⁸

A kiegyezés után a család műveltségi orientációja megváltozott. Papp-Szász Tamás apja, Lajos, feleségével, Szontagh Máriával együtt immár az egyházi mecénatúrát részesítette előnyben. Mindketten választmányi tagjai voltak az 1908-ban alakult Protestáns Szövetségnek, és a Nagypénteki Református Társaság gyűjtéseit is rendszeresen segítették. A század első évtizedét jellemző bohém, művészet- és társaságkedvelő életmód szigorú puritanizmusba váltott. Ez azonban már nem a család társadalmi helyzetével, sokkal inkább a személyes tragédiák sorozatával állt összefüggésben. Vagyis a polgárosodás folyamata megtörte az 1867-ig egyenletesnek mondható köznemesi mentalitásívet, s bár az attitűdök csak lassan változtak, de a rendi eredetű köznemesség felolvadása a Pappszász családban is éreztette hatását: tradíciók helyett az egyén döntéseit egyre inkább az élethelyzetekre adott személyes válaszok határozták meg.

A nemesi attitűdök továbbélése az első világháborúig

A Szárazbőről leválasztott pusztatenki birtokon gazdálkodó *Papp-Szász Lajos* 35 éves volt, amikor 1878-ban megnősült. Neje, *iglói Szontagh Mária* (Bocsárlapújtó, 1851 – Pusztatenk, 1923)¹⁹ abból a Nógrád megyei Szontagh családból származott, melynek művelődéstörténeti szerepét nem csupán a vármegyében jegyzik, de országosan is

¹⁷ Kilián István 1977-ben megjelent, többször hivatkozott tanulmánya, *az Ismeretlen Csokonai versgyűjtemény Szárazbőről* központi kérdésfelvetése, hogy vajon melyik Pappszász, mikor és hol másolta füzetbe Csokonai verseit, s az miért épp Szárazbőről került a debreceni Déri múzeumba. A személyes ismeret-ségen túl a család Szárazbői ágának is ismernie és kedvelnie kellett Csokonai verseit, máskülönben a versgyűjtemény nem került volna át Igarról az Átányhoz tartozó külterületi kúrába.

¹⁸ Pálmány 2011: 1071.

¹⁹ Szontagh Mária gyászjelentése szerint 46 évnyi házasság után hunyt el, ám ez az adat nem pontos, mivel 1878 októberében még özv. Darvas Tamásné néven küldött kisebb összeget a beteg katonáknak (Budapesti Közlöny 1878. október 13. 6.), így a házasságkötésnek ezt követően kellett történnie. Erről azonban anyakönyvi adat jelenleg nem áll rendelkezésünkre.

számontartják.²⁰ A 27 esztendő, ám már hat éve özvegy Szontagh Mária²¹ második házassága elrendezett frigy lehetett: a vőlegény Papp-Szász Lajos ugyanis a menyasszony egykori sógornőjének, Darvas Ilona férjének, Pappszász Károlynak volt a testvére.²²

E házasság minden tekintetben megfelelt a birtokos nemesség évszázados tradícióinak: mind a Pappszász, mind a Szontagh családok református felekezeti famíliák voltak, tagjaik aktív szerepet vállaltak az ország és a vármegye politikai életében. Mindkét család vidéki kúriákban élt, vagyoni helyzetük sem mutat jelentős különbséget.²³ Két lényeges eltérés mégis nehezíthette kettőjük együttélését: a Szontagh család már az 1860-as években is polgári értékeket vallott, számukra a munka, a tisztesség, a szorgalom alapérték volt.²⁴ A Pappszások szárazbői ága viszont életmódjában, pályaválasztásában, társadalmi kapcsolataiban még őrizte a rendi korszak hagyományait. Ráadásul Szontagh Mária Nógrád vármegye pezsgő szellemi miliójából érkezett Hevesbe, férje életét viszont a gazdálkodás töltötte ki. Kettőjük közt a legszorosabb kapocs talán a mély vallásosság lehetett, ám ennek irányultságai is különböztek: Szontagh Mária élete végéig a nógrádi református közösséget támogatta, míg Papp-Szász Lajos a hevesit.

²⁰ Szontagh Mária nagybátyja, Szontagh Pál (1820–1904) aktív szerepet vállalt a reformkori vármegye életében. A politikus közeli barátja volt Madách Imrének, aki gyakran megfordult a Szontagh házában. Szontagh Pál birtokszomszédja a genealógus Nagy Iván, kivel szintén jó kapcsolatot ápolt a család. Szontagh Pál horpácsi birtokát Mikszáth Kálmán vásárolta meg, aki Szontagh Mária kérésére készítette el a politikus sírkövét. Szuromi 2019: 185.

²¹ Szontagh Mária 19 évesen kötött házasságot onokatestvérével, nagyréthy Darvas Tamással (1843–1872). 1917-ben apja emlékiratának elkészítésekor hangsúlyozza, hogy egy évig és két hétig volt házas. Bizonytalan szerelmi házasságot kötött, máskülönben nem maradt volna hat évig özvegy, ráadásul 1917-ben, apja életrajzában összeállításakor még mindig számontartotta házasságának 54 hetét, miközben Papp-Szász Lajosról említést sem tesz. Papp-Szász 2004: 46.

²² A Darvas, Szontagh, Péchy és Pappszász családok többszörös rokoni kapcsolatban álltak egymással. A Darvas Antal (1809–1868) és Péchy Katalin (1820–1905) házasságából született Tamás nevű fiú Szontagh Máriát vette feleségül, lányuk, Ilona (1849–1909) Pappszász Károly (1842–1899) hitvese lett, Béla (1853–1936) fiuk pedig a Szárazbón született Péchy Bertával (1861–1880) házasodott. Pappszász Károly és Papp-Szász Lajos testvére, Pappszász György (1846–1895) Péchy Katalint (1853–1895) vette nőül, akinek apja Péchy István (1826–1905) volt. Az ő leánytestvére volt az a Péchy Katalin, aki Darvas Antallal házasodott, Tamás fiuk lett Szontagh Mária első férje.

²³ A Papp-Szász-Szontagh házaspár a 19. század végén több mint 3000 holdat birtokolt Nógrád, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben. Az 1897. évi Gazdacímtár szerint Szontagh Mária nevében volt Szelevényben egy 1265 kat. hold birtok, ám ezt az adatot nem tekinthetjük pontosnak, mivel Szelevényben a 18. század végén a Pappszásoknak voltak földjei. Szelevény egy része ősi Tassy birtok volt, vagyis Papp-Szász Lajos nagyanyjának a családjáé. Ez a terület tehát minden bizonnyal Papp-Szász Lajos tulajdona volt. A lapujtói földeket, 1073 kat. holdat viszont Papp-Szász Lajos nevében tüntetik fel, mely szintén tévedés, vagy elírás, hiszen ez, mint a családi emlékezésből kitűnik, Szontagh Mária birtoka. Papp-Szász Lajosnak 1897-ben az Erdőtelekhez tartozó Pusztatenken volt 1059 kat. holdja. Az 1911. évre a szelevényi földek 10 holddal gyarapodtak (1276 kat. hold), s ekkor már Papp-Szász Lajost nevezik meg tulajdonosnak. A lapujtói, ekkor már Szontagh Mária nevében szereplő földek nagysága 746 kat. hold. Papp-Szász Lajos Pusztatenken 1024 kat. holdat birtokolt még, viszont ekkor már fiuk, Tamás nevében is szerepelt egy 179 kat. holdas gazdaság Pusztatenken. A házaspár kezelésében lévő területek tehát még mindig a nagybirtok kategóriájába tartoztak, ám ezeknek a földeknek több mint fele Papp-Szász vagyontként került a család kezelésébe. Szuromi 2019: 189.

²⁴ Szuromi 2019: 190.

Házasságuk tragédiával kezdődött: első gyermekük, az 1883-ban született Papp-Szász József másfél évesen elhunyt.²⁵ Ekkor Mária már állapotos volt fiával, Tamással, aki 1885. január 19-én látta meg a napvilágot, és Tamás Károly névre keresztelték. A házaspárnak több gyermeke nem lett, holott mindkét szülő nemzedékekre visszamenően népes családból származott.

Történetünk főszereplőjének, Papp-Szász Tamásnak a gyermekkoráról nem rendelkezünk adatokkal. Középiskolai tanulmányait 1895-ben a budapesti Evangélikus Főgimnáziumban kezdte.²⁶ Szülei családjának hagyományait folytatva jogot hallgatott, 1904-ben Heidelbergben tanult, 1908-ban pedig diplomát nyert a Budapesti Királyi Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán.

Egyetemi évei alatt aktív közösség-szervező volt: 1906-ban Halottak napján az egyetemisták köztiszteletben álló politikusok sírjait koszorúzták meg, a pusztatenki nemesi ifjú Szilágyi Dezső sírjánál róttá le tiszteletét.²⁷ Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter élete és szakpolitikai pályafutása erősen hatott a fiatal jogászra.²⁸ Papp-Szász a következő évben megmérgette magát az alma mater ifjúsági egyesületének választási kampányában,²⁹ ahol nem nyert, de a kudarcért kárpótolhatta a Joghallgatók Tudományos Egyesületének almanachjában megjelent cikke, melyben az enciklopédistákról értekezett.³⁰

Az egyetemi évek alatt Szilágyi Dezső nyomdokain járt: 1908 nyarán báró Ullmann Györggyel és Weiss Alfonz Benővel³¹ a cambridge-i Trinity College University nyári egyetemének egyik hallgatója.³² Sem a peregrinus, sem az angolszász orientáció nem jellemezte eddig a Pappszászokat, így bizonytalansággal Szilágyi Dezső életútja motiválhatta erre a joghallgatót. A fiatal jurátust Angliában a britek jogrendje és külpolitikája foglalkoztatta, melyeket elmélyülten tanulmányozott, s ezt két hazai szakcikkével is bizonyította.³³ Az angol felsőház reformjáról megjelent írásának zárószöveit akár politikai

²⁵ Síremléke a pusztatenki temetőben található: Papp-Szász József 1883. május 7-én született, s 1884. augusztus 20-án halt meg.

²⁶ Góbi 1896: 69.

²⁷ Az Újság 1906. november 2. 3.

²⁸ Szilágyi Dezső (1840–1901) olyan református családban nevelkedett, ahol a jogi képzettségnek éppúgy több nemzedékre visszamenő hagyományai voltak, mint a Pappszászok esetében. Az Igazságügyi Minisztérium titkáráként 1870/71-ben Angliában tanulmányozta a parlamenti és jogi intézményeket, majd a pesti egyetemen büntetőjogot és politikát tanított. A Szabadelvű politikus később a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja lett.

²⁹ Pesti Hírlap 1907. szeptember 18. 4.

³⁰ Magyarország 1907. szeptember 8. 3.

³¹ Ullmann György egy jelentős karrierutat bejáró zsidó család tagja: nagyapja, Móric 1889-ben nyert nemeslevelet, apja, Adolf pedig bárói címet. Az Ullmann-nok a gazdasági elit legbefolyásosabb tagjai voltak. Ullmann György a Magyar Általános Hitelbank ügyvezető igazgatója volt. Másik diáktársa, Weiss Alfonz Benő a híres csepeli iparmágnás család tagja. A diáktársak felekezeti hovatartozása Papp-Szász Tamás esetében azért is bír jelentőséggel, mert későbbi felesége is egy zsidó család tagja. Vagyis a tenki földbirtokos a zsidó családok asszimilálódásával szemben nem táplált ellenérzést.

³² Sárközi 2013: 149.

³³ 1909-ben jelent meg a Jogállam című szaklap márciusi és áprilisi számában az Adalékok a szárazföldi

programjának is tekinthetnénk. A lordok házának szükséges reformjáról úgy fogalmaz, hogy egy olyan szervezet kívánatos, mely *„képes bizton nézni a jövőbe, a nélkül, hogy szakítana a múlttal”*.³⁴

A tanulmány megjelenésekor, 1909-ben a fiatal jogász már a Máramaroszigeti Református Jogakadémia tanárhelyettese volt.³⁵ A következő évben lehetősége lett volna az előrelépésre, hiszen Tegze Gyula távozásával megüresedett a jogbölcsezt-büntetőjogi tanszéken egy tanári státusz. Bár Papp-Szász igen jó esélyekkel indult – a hét jelölt közül első helyen őt és Kováts Andor dévai törvényszéki jegyzőt támogatta az igazgatótanács –, az állást mégsem ő nyerte el.³⁶

Ez az év még egy kudarcot hozott számára. Nagypjához és két nagybátyjához hasonlóan országgyűlési mandátumra vágyott, így az 1910. évi választásokon a Nemzeti Munkapárt színeiben jelöltséget vállalt Szilágy vármegye tasnádi választókerületében.³⁷ Bár pártja kormányalakító erő lett, a tasnádi kerületet mégis a Függetlenségi és 48-as Justh-párt képviselőjében indult, politikai tapasztalattal ugyancsak nem rendelkező Jaczkó Pál nyerte.³⁸ A vármegyei birtokos nemességet jellemző tradíciókat csak annyiban tudta képviselni, hogy rövid jogtanári pályafutás után 1911-ben mint földbirtokos tiszteletbeli főszolgabírói kinevezést kapott Heves vármegyétől.³⁹

A Monarchia utolsó évtizedében Papp-Szász Tamás attitűdjében erősen érezhető a birtokos nemesség rendi hagyományainak továbbélése. Nem csupán tanulmányai és politikai szerepvállalása emlékeztet a reformkori ősökre, hanem a nemesség reprezentációja is. Ennek egyik érdekes megnyilvánulása, hogy apja, Papp-Szász Lajos 1910-ben előnévadományt kért az uralkodótól, így az egykor családnévként használt, de nemesi előnévvé lett Mádi névtag hivatalosan is nemesi előnévvé lett.⁴⁰ A család fő ekkor 73 éves volt, így előnevük hivatalossá tételével bizonyos fia érdekeit kívánta szolgálni.

A háború előestéjén a munkapárti jogtanár ismét kísérletet tett arra, hogy bejusson a Parlamentbe – 1913-ban Péchy Imre főispán⁴¹ támogatta őt a szintén Szilágy vármegyében lévő diósadi kerületben –, ám az első világháború kitörése világméretű

hadi jog újabb fejlődéséhez című közleménye, a Budapesti Szemle 1910-ben pedig az Angol felső-ház reformja címmel készült tanulmányát közölte.

³⁴ Budapesti Szemle 1910: 278.

³⁵ Gergely György 1925: 86.

³⁶ Kecskeméti Újság 1910. augusztus 23. 2.

³⁷ A Munkapárt színeiben mandátumot nyert képviselők közt feltűnően magas volt a jogi végzettségük aránya (66%), így bizonyos a politikai tapasztalattal nem rendelkező Papp-Szász is ennek a törekvésnek az eredményeként lett munkapárti jelölt. (Pap 2011: 76.). Mivel a kerületben magas volt a magyar lakosság száma, így a Függetlenségi és 48-as párt is esélyes volt. A körzet tehát erősen „billegő”, ezért eshetett a Munkapárt választása a politikailag súlytalan Papp-Szász Tamásra.

³⁸ Délmagyarország 1910. június 3. 7.

³⁹ Eger 1911. szeptember 27. 2. A kinevezést Lipcsey Tamás és Mártonffy Lajos szolgabírákkal együtt nyerte.

⁴⁰ Királyi Könyvek 72. kötet, 209.

⁴¹ Péchy Imrét 1910-ben nevezték ki Szilágy megye főispánjává. A család rokonságban állt Papp-Szász Tamással, hiszen nagybátyjának, Pappszász Györgynek a neje Péchy Katalin volt.

változásokat hozott. Anyja kéziratából tudható, hogy a hadüzenet után Lapujtőre költözött,⁴² ahol a családi birtokon gazdálkodott, majd a harcterre vonult, és orosz hadifogságba esett.⁴³ Katonai pályafutásáról meglehetősen keveset tudni, az csupán a kitüntetésekhez mellékelt javaslatok alapján rekonstruálható. Ezek szerint 1914. november 1-jén vonult be szolgálatra, majd az orosz frontra vezényelték, ahol 1916 telén részt vett a Dnyeszter menti harcokban. Súlyos sebesüléséből felépülve hadifogságba esett, de kalandos úton hazaszökött. Tartalékos főhadnagyi rangban kapta meg 1918 augusztusában a Katonai Érdemkereszt 3. osztályát kardokkal kitüntetést.⁴⁴

Nemcsak a háború okozta trauma, de a polgárosult Angliában töltött időszak is ráébreszthette Papp-Szász Tamást az attitűdváltás szükségességére: 1920 után értékrendje megváltozott.⁴⁵ A nemesi tradíciók folytatása helyett életmódja a nagypolgársághoz, foglalkozása az értelmiséghez kötötte, így lényegesen közelebb került az anyja által vallott, munka és szorgalom alapú polgári értékrendhez, mint a vármegyei, esetleg országos politikai szerepvállalást követendő mintának tartó apaihoz. Anyja szociális érzékenységét és a vallási elkötelezettségét azonban nem tekintette magára kötelezőnek. Utóbbi vezethetett el addig, hogy a Pappszász és Szontagh családok esetében is példa nélküli házasságra szánta el magát.

Horthy-korszak: lapszerkesztő, ügyvéd és gazdálkodó

Apjához hasonlóan Papp-Szász Tamás is későn házasodott: 35 éves volt, mikor Budapesten polgári házasságot kötött a 31 éves Engel Nórával.⁴⁶ Az anyakönyvi bejegyzés szerint mindkét fél református hitű volt, a menyasszony valójában egy zsidó családból származott.

Az Engelek a 19. század utolsó harmadában jelentek meg a földbirtokosok közt. Társadalmi súlyuknak nyomatékot adva a Pusztatenkkel szomszédos Dormádon fényűző kastélyt építtettek. A családot annak ellenére „tollas zsidóként” emlegették

⁴² Állandó lakcíme 1914-ben a budapesti Vámház körút 8. volt. Az egyetemi évek után tehát nem tért haza Pusztatenkre, s Szilágy megyei tanári állása alatt is megtartotta fővárosi otthonát. A háború után lakást cserélt, mivel házasságkötésekor már a Szép utcában élt.

⁴³ Papp-Szász 2004: 43.

⁴⁴ Lőrincz 2016: 19.

⁴⁵ Ez azonban nem volt előzmények nélküli, hiszen 1914-ben már igazgatósági tagja volt az Apcz Vidéki Kőbányák Rt.-nek, vagyis a földbirtok mellett már az első világháború előtt is voltak gazdasági érdekeltségei.

⁴⁶ Engel Nóra 1889. október 22-én született. A házasságkötéskor Papp-Szász Tamáshoz hasonlóan Budapesten élt, de szülei neve mellett már a néhai megjegyzés szerepelt. Válását követően további adatokkal nem rendelkezünk róla, lányával Angliába költözött, ott is halt meg.

a környéken.⁴⁷ Az Engel uradalom a századfordulón 1274 kat. hold volt,⁴⁸ kísérleti borászatuk pedig 25 kat. hold szőlőre épült.⁴⁹ A földbirtok utolsó tulajdonosa Engel Pál, aki az 1942. évi XV. törvénycikk miatt – mely előírta, hogy a zsidók a birtokukban lévő mező- és erdőgazdasági ingatlanokról kötelesek lemondani – kénytelen volt földjeit az Országos Földhitelintézetnek átadni. Az Engel-birtok az 1935-ös Gazdacímtár szerint 927 kat. h., tehát megközelítőleg ekkora területet veszített el a család 1942-ben.

Papp-Szász Tamás esküvői tanúja egy távoli Szontagh rokon, a Budapesten élő Szontagh Félix orvosdoktor volt. Lányuk, Helga 1921. augusztus 25-én született, és református hitre keresztelték. A házasság rövid ideig tartott, 1924 márciusában a feleség a házasság felbontását kérte, miután 1923 júliusában férje szándékosan és ok nélkül elhagyta közös Andrassy úti lakásukat.⁵⁰ Az asszony csupán a gyermek felügyeleti jogát és nevének megtartását kérte, vagyoni követelése nem voltak.⁵¹

A házaspár már külön élt, amikor Pusztatenken 1923 decemberében elhunyt Szontagh Mária. A gyászjelentésén csupán Papp-Szász Tamás apjának, nejeének és lányának neve szerepelt, sem a Papp-Szász, sem a Szontagh rokonság nincs a gyászolók között. A kor szokásait és a család nagyságát ismerve a szűkszavú közlés talán arra utal, hogy a házaspár rokonaitól elszigetelődött.

Ennek egyik jele az a per, melyet Papp-Szász Tamás folytatott anyjának, Szontagh Máriának a végrendelete ellen. Szontagh Mária halála előtt, 1923. december 27-én végrendeletében gondoskodott keresztlányáról, az 1919-ben született Szent-Imrey Éváról, akire 5000 aranykoronát hagyott. A végrendelet eme szakaszát azonban Papp-Szász Tamás megtámadta, és 1929-ig perlekedett a kiskorú Szent-Imrey Éva gyámjával. A teljes hagyatékot – habár a bíróság megítélte – sosem kapta meg az örökös, a pusztatenki születésű ügyvéd ennek csupán töredékét fizette ki. Az összeg nagyságát mutatja, hogy

⁴⁷ Hirtelen jött meggazdagodásukról azt tartották, hogy „Engel Jónás egykori tollas zsidó két liter pálinkát kapott egy pesti borkereskedőnek tett szolgálataiért. A pálinkát a Keleti pályaudvar környékén egy kocsmárosnak kínálta megvételre. A pálinka nem kellett. Ezután Engel Jónás betért egy másik italmérésbe, ahol kért egy féldecit pálinkát. Az üres poharat zsebre vágta, és kiment a Keletibe, ahol éppen akkor kezdték építeni a Miskolcra vezető vasútvonalat. A félíg kész vágányok mellett a krampácsoló munkásoknak féldecinként elmérte-kiárulta két liter pálinkáját. Bevételéből már négy litert vett, folytatta a kimérést. Ahogy haladtak a vasútépítők a munkával, úgy követte őket Engel Jónás a pálinkájával, mely idővel ugyancsak megszaporodott. Eleinte csak egy kis bódéja volt, amit a munkások eszkábáltak, és ők emelgették egyre előbbre, tovább Miskolc felé. A pálinkás gyaloghintóját később kecske húzta, majd samaras kordéra cserélte fel. Ahogy fogyott az út a vasútépítők előtt, úgy gyarapodott a pénze Engel Jónásnak. Amire a vágányok Füzesabonyig értek, a pálinkás ember már tekintélyes tőkével rendelkezett. Éppen ez idő tájt volt eladó egy meglehetősen birtok a dormándi határban, és Engel Jónás a pálinkából szerzett pénzen megvásárolta. Így kapott Dormánd a XIX. század második felében új földesurat.” (Örszigethy 1995: 24.). Az Engel-vagyont megteremtő Jónás halála után a földjeit Lajos fia örökölte. Az itteni nagybirtokosok összefonódó társadalmi kapcsolatait jól reprezentálja, hogy Engel Lajos és Beck Irén lánya, Engel Nóra egy tradicionális nemesi családba házasodott.

⁴⁸ Gazdacímtár 1897: 160.

⁴⁹ Misóczki 2001: 239–240.

⁵⁰ A házaspár Engel Nóra otthonában élhetett, mivel a házasságkötéskor a menyasszony állandó lakhelye is az Andrassy út volt.

⁵¹ MNL BFL VII. 18.c 1924/33701.

Szontagh Mária keresztlányának egy mátrafüredi villát vásároltak az örökségéből – vagyis az elhunyt földbirtokosnő igen jelentős vagyont szánt keresztlányának, fia örökségének rovására.⁵²

A válást követően a férj visszaköltözött budapesti Szép utcai lakásába, ahol 1926 júliusától az általa szerkesztett Magyar Dohányújság is működött. Szakcikkei 1944-ig jelentek meg a lapban.⁵³

Papp-Szász Tamás tanári és ügyvédi pályafutását a háború után nem folytatta. Megélhetését ekkortól pénzügyi, ipari és mezőgazdasági vállalkozásai biztosították. Bár 1921-ben megszűnt az igazgatósági tagsága az Apcvidéki Kőbányák Részvénytársaságban,⁵⁴ de még ebben az évben újabb igazgatósági tagságot nyert a Salgótarján és vidéke hitelszövetkezetről.⁵⁵

1926-tól tagja volt az Országos Erdészeti Egyesületnek és a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének, de vezető tisztséget vállalt a Kunszentmárton és Vidéke Baromfitenyésztők Egyesületében is.⁵⁶ Legaktívabban azonban a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara munkájában vett részt,⁵⁷ ahol a Dohánytermesztők Országos Egyesületének (DOE) képviselőjeként rendszeresen felszólalt. Az 1930-as években elhangzott javaslataiból kitűnik, hogy az ötvenes éveiben járó Papp-Szász egy gazdasági érdekek által vezérelt, szociális érzékenységtől mentes – napjaink szóhasználatával – menedzser lett. A világgazdasági válság hatására megélenkült földműves mozgalmakat a „nyomorúság vésztüzeinek” nevezte, s *„olyan országban ahol mindenre van fedezet, van fedezet eldugott községekben 100 ezer pengős iskolákra, ahol van fedezet arra, hogy a fiatal tudósokat szellemtörténeti tanulmányokra küldjenek ki, kell, hogy legyen fedezet arra is, hogy a gazdatársadalmat, amely a legmegbízhatóbb réteg, a végső kétségbeeséstől megmentsük”*.⁵⁸ Ez az attitűd már nagyon messze van anyja szociális érzékenységétől, de még az apjától is, aki a református egyház mindenfajta tevékenységét – legyen szó az egyház által végzett oktatásról, vagy gyermekvédelemről – támogatta.

⁵² A per megmaradt részletei és dokumentumai Kandó Judit tulajdonában (Budapest) vannak, aki Szent-Imrey Éva lánya.

⁵³ A Magyar Dohányújság 1884-ben jelent meg először, a dohánytermelést és a dohánykereskedést felkaroló gazdasági szaklap volt. A lap szerkesztését Csoór Lajostól vette át. Beköszöntő cikkében úgy fogalmazott, hogy célja kettős: egyrészt megszerezni a kormányzat jóakarátát, másrészt képviselni a termelők érdekeit.

⁵⁴ Központi Értesítő, 1922. október 19. A bányászatba történő befektetés már Papp-Szász Lajostól sem volt idegen, a Heves megyei Tarnaszentmárián 1924-ben az idős Papp-Szász még egy kőbányát birtokolt. A Papp-Szász bánya tévesen több helyen is Papp-Szász Tamás tulajdonaként van feltüntetve, de 1924-ben ez még apja birtokán állt.

⁵⁵ Központi Értesítő 1921. november 24. 4.

⁵⁶ Köztelek 1929. február 24. 4.

⁵⁷ A Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara elnöke 1922-től 1933-ig Bottlik József volt, aki a mezőcsáti kerületből kiscgazda programmal került a Nemzeti Egység Párt színeiben a Parlamentbe. A gazdasági szervezet Borsod, Gömör és Kishont, Abaúj-Torna és Zemplén vármegyék, továbbá Miskolc gazdálkodóit képviselte. Papp-Szász Tamás tisztséget nem vállalt az érdekképviseleti szervezetben, de rendszeresen látogatta a gyűléseit, és gyakori felszólaló volt.

⁵⁸ Magyar Jövő 1930. november 16. 2.

A gazdák érdekeinek kíméletlen képviselője – akit a Kormányzó 1933-ban másodosztályú érdemkeresztrel tüntetett ki⁵⁹ – saját vagyonának gyarapításáról sem feledkezett meg: 1935-ben már 3351 kat. holdat birtokolt, ami a Papp-Szász és a Szontagh örökséghez képest közel ezer holddal több. A birtoknövekedés Karancsbesziben jelentős, vagyis az egykori jogtanár a gazdasági válság hatására tönkrement birtokok felvásárlása után kialakult új, Nógrád megyei nagybirtokosi rétegbe lépett.⁶⁰

Joggal merül fel a kérdés, hogy vajon aki személyiségében képes volt az attitűdváltásra, milyen mértékben tudta gazdálkodását is modernizálni? A DOE képviselőjében a kamara ülésein tett megnyilatkozásainak kis része valóban a fejlődés érdekeit szolgálta. Így például a tanfolyamok szervezése jövőbemutató javaslat volt. Ugyanakkor felszólalásaiban a nagybirtok és a birtokosok érdekeit tartotta szem előtt. A kertészeti ágazatban a gépesítettség lehetősége nem volt adott, a vetéstől a szárításon és a csomózáson át a munka csak kézi erővel volt elvégezhető. A munkadíjak 1932 után 30-40 százalékkal emelkedtek, hiszen a dohánykertészet szakmunkának minősült. Ráadásul az 1930-as években jelentős túltermelés következett be, ami nehéz helyzetbe hozta a kevésbé jó minőségű dohányt termelő kertészeteket. A gazdasági lobbis, melyet Papp-Szász képviselt, kizárólag az állami beavatkozásra épített.⁶¹ A dohánytermesztésre alkalmas Pusztatenken 1935-ben 912 kat. hold tulajdona volt Papp-Szász Tamásnak, melyből 18 kat. hold kert volt, vagyis a birtoknak alig 2 százalékan termesztettek dohányt.⁶²

A világgazdasági válság után lendületet nyert gyümölcsstermesztés lehetősége hidegen hagyta a földbirtokost. Ő megmaradt az apja által elindított dohánytermesztésnél, melynek nyereségességét csak állami beavatkozással tudta elképzelni. A pusztatenki 1000 holdas birtokos 1927-ben csak 1629 pengővel került a megyei virilisz listára, így szinte a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkezők közt találjuk.⁶³ A termelés modernizációjának elmaradása azt mutatja, hogy az attitűdváltás inkább csak egy társadalmi viselkedésminta átvételén alapult.

Papp-Szász Tamás társadalmi kapcsolatairól meglehetősen kevés forrás maradt fenn. Ötvenéves volt, amikor 1931-ben belépett a Nemzeti Kaszinóba, melynek haláláig tagja maradt. Ebben az időszakban a kaszinóélet már leszálló ágban volt, a pusztulók középosztály mentsváraként működött.⁶⁴ Tagságának életkora igencsak előrehaladott

⁵⁹ Magyar Jövő 1933. december 3. 2.

⁶⁰ Molnár–Szomszéd 1970: 87.

⁶¹ Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1936. augusztus 9. 2.

⁶² A tenki dohánytermesztés legnagyobb problémája a konkurencia volt, hiszen a vasúthoz közelebb fekvő Aldebrő, Feldebrő, Kompolt és Kál községek is hagyományosan nagy dohánytermesztő közösségek voltak.

⁶³ Egri Népiújság, 1927. június 10. 2. Ez az adat azért is figyelemre méltó, mivel a Pappszászokkal rokonságban álló tiszai Székelyek, akik hasonló pályáikat járnak be, mint a Pappszászok, sőt birtokaik nagysága is nagyjából azonos, több bevétellel rendelkeznek. Székely Péter földbirtokos, aki a Horthy-korszakban is őrizte nemesi életmódját és családja hagyományait, 1761 pengővel került a virilisz listájára. A pusztatenki birtok tehát nem volt kiemelkedően jövedelmező.

⁶⁴ Eöry 2004: 82.

– Papp-Szász Tamás belépésekor meghaladta a 60 évet –, tagdíjai pedig borsosnak számítottak. Az elit társadalmi érintkezésének szinterei új irányokat vettek, a fővárosi értelmiség szórakozásának, kapcsolattartásának is új módozatai hódítottak. A kaszinó már sem a politikai, sem a gazdasági érdekérvényesítésnek nem volt meghatározó színtere. Vajon mi indokolta akkor, hogy Papp-Szász Tamás számára mégis vonzóan bizonyult a Nemzeti Kaszinó? Fővárosi lakhelyét, a Szép utcát csupán két háztömb választotta el a Kossuth utcában álló kaszinótól. A két világháború között e nagy múltú szervezet tagságának 20 százaléka sorolható az értelmiségi csoportba, ezen belül is domináns volt az ügyvédek jelenléte.⁶⁵ Mivel a pusztatenki földbirtokos gazdasági érdeklőségei ellenére is ügyvédként tekintett önmagára, hivatalos okirataiban is e foglalkozás szerepelt, így bizonyosan itt találhatott rá arra a szellemi közegre, mely érdeklődésének, műveltségének megfelelt. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az 1930-as években aktívan részt vett a különböző gazdasági érdekcsoportok munkájában, a kaszinó biztosította kapcsolatok pedig segíthették őt a sikeres érdekérvényesítésben. Az első világháború előtt mentalitásában még erőteljesen tetten érhető volt még a rendiség hagyományainak tisztelete, így nem zárható ki az sem, hogy idősebben ismét felerősödött a származásalapú elithez tartozás érzése.

Ezenkívül nem vett részt olyan társadalmi eseményeken, ahol nevét megemlítenék, nem támogatót közügyeket, jótékonyági gyűjtéseket. Anyja halála után két évvel Nógrád megyében még emlékező beszédet tartott Szontagh Pálról, ám 1932-ben a Szontagh Pál, Madách Imre és Mikszáth Kálmán örökségét ápoló szűk körrel is csak formális érintkezésre volt hajlandó: amikor Madách és Szontagh kapcsolatának feltérképezésére gyűjtőmunka indult, már csak távolságtartóan válaszolt a megkeresésre.⁶⁶

Volt feleségével és lányával kapcsolatot nem tartott.⁶⁷ Első végrendeletét 1922-ben írta, melyet 1928-ban visszavont. Halálát végül 1944. november 25-én Bocsárlapujtón veronálmérgezés okozta.⁶⁸

Halála körülményeit meglehetősen sok legenda és bizonytalanság övezi. pusztatenki dohánykertészei úgy emlékeztek rá, hogy utolsó ottjártakor kijelentette, ha az első orosz átlépi a határt, öngyilkos lesz.⁶⁹ Nógrád megyében úgy él az emlékezetben, hogy bányapusztai birtokán munkaszolgálatosokat rejtegettek, s a leleplezéstől való félelmében követett el öngyilkosságot.⁷⁰ A valódi kérdés azonban az, hogy miért csak két nappal később jelentette be halálát intézője, Vajvoda György, aki még a halál időpontját is pontosan tudta.⁷¹ A háborús állapotok ez esetben nem szolgálhatnak magyarázattal, hiszen Karancslapujtón csak december 29-én vonultak át az orosz seregek.

⁶⁵ Eöry 2006. 337

⁶⁶ Lőrincz 2016: 53.

⁶⁷ Tenken egykori dohánykertészei 2000-ben úgy tudták, hogy soha nem nősült meg, és gyermeke sem született, vagyis családjáról nem beszélt, azok sosem jártak Pusztatenken. Saját gyűjtés, Tenk, 2000.

⁶⁸ Az erős nyugtató és altató hatású gyógyszer túladagolása valóban okozhat halált, ugyanakkor a rendszeres szedése idült mérgezést is eredményezhet.

⁶⁹ Saját gyűjtés Tenk, 2000.

⁷⁰ Lőrincz 2016: 73.

⁷¹ A bocsárlapujtói anyakönyvi bejegyzésekben hajnali 3 órát rögzítettek.

A földbirtokos végrendelet hátrahagyásával halt meg. Általános örökösének unokatestvérét, Papp-Szász Károlyt nevezte meg, Angliában élő lányának csupán a kötelesrészt juttatta. Anyja, Szontagh Mária 1923-ban kelt végrendeletében azonban kikötötte, ha fia törvényes örökös vagy végrendelet nélkül hal meg, javaik utóörökösként a Lórántffy Zsuzsanna Alapítványt illetik.

Papp-Szász Károly 1945. év elején még ismeretlen helyen tartózkodott, ám áprilisban hazatért a frontról, vagyis az Alapítvány semmiképp nem érvényesíthette volna utóörökösi jogait. Mégis kísérlet történt arra, hogy mintegy 100 holdnyi birtokot az Alapítvány megkapjon. Az egyezségtől Papp-Szász Károly nem zárkózott el, hiszen a kisajátítás miatt ez már csak formai eljárásnak tűnt, gyakorlati jelentőséggel nem bírt.⁷²

Az egykori ügyvéd ingóságai megsemmisültek. Pusztatenki kúriáját még 1944 őszén kirabolták, az orosz csapatok átvonulásakor a birtokon már csak 20 kocsi szalmát és 6 kocsi töreket találtak, a gazdasági eszközöket, berendezési tárgyakat a cselédek korábban elvitték.⁷³ Bocsárlapujtói kúriájának berendezési tárgyai is éppúgy megsemmisültek, mint fővárosi lakásának ingóságai.

A személyiség mint társadalomtörténeti tény

Papp-Szász Tamás születésekor a nemesi származásnak volt még társadalmi presztízse, de a nemesi tradíciók továbbélését, avagy hosszú távú felolvasását már a család mentalitása döntötte el.

Kétség sem fér ahhoz, hogy a Papp-Szász és a Szontagh családok a 19. század utolsó harmadában is őrizték származásukhoz kötődő hagyományaikat, mentalitásukban erőteljes maradt a köznemesi életforma reprezentálása, de értékrendjük már erősen különbözött. A Nógrád megyei család a kiegyezés időszakában a tudáselithez tartozott, míg a Heves megyei nemzetség a politikai elit tagja volt. A két család hagyományai közül a jogi és politikai pályaválasztás tradíciói nagyjából azonos mértékben hatottak a fiatal Papp-Szász Tamásra, ám a Szontaghok szociális érzékenysége, a tudás tisztelete – mely alapvetően már a személyiség egyfajta érettségét feltételezi – a társadalmi és politikai változások közepette már nem érvényesülhetett.

A pusztatenki fiatal jogász pályáivében és mentalitásában az első világháborúig apja családjának hagyományai fedezhetők fel. A háború okozta trauma és a társadalmi átalakulás azonban a kellő társadalompolitikai és jogi ismerettel felvértezett ügyvédet is attitűdváltásra készítette. Jogtanári pályáját elhagyva a gazdasági élet szereplője lett, ám ezt nem sikeres vállalkozásaival, hanem a gazdasági szervezetekben végzett érdekérvényesítő tevékenységével érte el, melyben korábban megszerzett jogász

⁷² Ráday Levéltár A/1.c Elnöki iratok 1705/1945.

⁷³ MNL HML XXIII-1108/a.

készségei, jogi ismeretei segítették. A Horthy-korszakban gazdasági elitnek rendszerint azokat a személyeket vagy csoportokat nevezik, akik a gazdaság kulcspozícióinak birtoklásával döntési hatalmat élveztek.⁷⁴ Ebben az értelemben Papp-Szász Tamás nem volt tagja a gazdasági elitnek, inkább csak a gazdasági élethez kötődő értelmiségmenedzser csoporthoz tartozott. Birtokai nagyságát tekintve már inkább sorolható a gazdasági elit földbirtokos csoportjához, ugyanakkor 3000 holdja ellenére sem ért el olyan kimagasló termelékenységet és jövedelmet, mely alapján biztonsággal ebbe a pozícióba sorolhatnánk. Ugyancsak nem tartozott a politizáló gazdasági elithez, hiszen egyetlen pártnak sem volt tagja, érdekérvényesítő tevékenységet csak azokban a gazdasági szervezetekben fejtett ki, amelyhez gazdasági érdeke kötötte. Nem jelenthető ki az sem, hogy a tudáselit tagja maradt, hiszen ez a kategória a Horthy-korszakban rendszerint már a keresztény-nemzeti értékeket elfogadó, művészi vagy tudományos pályákon döntési pozíciót élvező személyek esetében használatos.⁷⁵

Az egyén társadalmi helyzete életmódja alapján is eldönthető. Mivel Papp-Szász Tamás a pusztatenki és bocsárlapújtói kúriáit már csak alkalomszerűen használta, állandó lakhelye Budapesten a Szép utcában volt, így életkörülményei a felső középosztályhoz álltak közelebb. A kettős társadalom elmélete alapján a földbirtokos-ügyvéd helye egyértelműen az úri középosztályban, vagy történelmi középosztályban van. E csoport társadalmi kapcsolatainak és értékrendjének ismeretében viszont elképzelhetetlen lett volna az Engel Nórával kötött házasság. A pusztatenki ügyvédre nem volt jellemző a keresztény-nemzeti értékrend, mely a középosztályt heterogenitása ellenére egységben tartotta. Nincsenek arra vonatkozó utalások sem, hogy családja nemesi hagyományait bármilyen formában reprezentálta volna. Ezek alapján pedig nem tekinthetjük a történelmi középosztály tagjának sem.

Papp-Szász Tamás társadalmi helyzetének meghatározása eklatáns példája annak a történelmi problémának, mely a polgári korszak töredezett, modernitást és hagyományokat hordozó korszakának megítélése körül zajlik. A kettős társadalomelmélet mellett elhangzó pro és kontra érvek figyelembevételével, az elitkutatás és a mentalitástörténet módszertani lehetőségeinek sokszínűsége mellett sem lehet az egyént kategorikusan egyetlen társadalmi rétegbe kényszeríteni. A mikro- és makrokörnyezet részeként – figyelembe véve az egyén döntéseit is –, minden ember személyiségének fejlődéstörténete összetettebb és bonyolultabb annál, semhogy társadalmi helyzete egyértelműen meghatározható legyen.

Papp-Szász Tamás a Horthy-korszak sokszínű multipozicionális elitjének tagja. Élete, attitűdváltása és mentalitásának változásai példaként szolgálnak arra, hogy a társadalom vizsgálatának megkerülhetetlen módszere a mikrotörténetírás, mely az egyén mobilizációs pályáján keresztül még árnyaltabb képet adhat egy kor társadalomtörténeti folyamatainak megértéséhez.

⁷⁴ Gyáni 1998: 215.

⁷⁵ Gyáni 1998: 207.

Hivatkozott források

MNL HML XXIII-1108/a.

MNL BFL VII. 18.c 1924/33701.

Ráday Levéltár A/1.c Elnöki iratok 1705/1945.

Királyi könyvek 47., 72. kötet

Országgyűlési almanach 1884–1887. évi országgyűlés. Budapest. 1886.

Magyarországi Gazdaczímár 1897., 1911., 1935.

Góbi Imre 1896: A Budapesti Ág. Hitv. Evang. Főgymnasium Értesítője az 1895/96-iki iskolai tanévről. Budapest.

Mikszáth Kálmán 1977: Cikkek és karmolatok 20. In: R. Hutás Magdolna – Rejtő István (szerk): Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek és karmolatok 70. Budapest. 184–185.

Papp-Szász Lajosné 2004: Két Szontagh-életrajz. A szöveget gondozta és az utószót írta: Praznovszky Mihály. Csesztve–Horpács.

Szilágyi Sándor 1930: Lavotta János. A kor és az ember. Budapest.

Vay Sándor 1909: Azok a régi jó táblabírák. In: Erzsébet királynéről és más krónikás följegyzések. Budapest. 87–98.

Az Újság 1906. november

Budapesti Közlöny 1878. október

Budapesti Szemle 1910.

Délmagyarország 1910. június

Eger 1911. szeptember

Egri Népújság 1927. június

Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1936. augusztus

Kecskeméti Újság 1910. augusztus

Központi Értesítő 1921. november, 1922. október

Köztelek 1929. február

Magyarország 1907. szeptember

Magyar Jövő 1930. november, 1933. december

Pesti Hírlap 1907. szeptember

Hivatkozott szakirodalom

- Benda Kálmán 1981: A magyar köznemesség művelődési törekvései a XVIII. században. In: Horváth István (f. k.): Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. VII. Salgótarján. 87–92.
- Eöry Gabriella 2004/szeptember: Az Országos Kaszinó tisztikara és tagsága (1883–1943) Korall 17. 61–87.
- Eöry Gabriella 2006: Az Országos Kaszinó és a középosztály. In: Kövér György (szerk.): Zsombékok. Budapest. 321–350.
- Gergely György 1925: A Hódmezővásárhelyen működött Máramaroszigeti Református Jogakadémia Emlékkönyve. Hódmezővásárhely.
- Gyáni Gábor 1998: Az elitek. In: Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest. 191–224.
- Hudi József 2006: Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. In: Kövér György (szerk.): Zsombékok. Budapest. 39–76.
- Kardos László 1997: Tiszaigar. Egy tiszántúli falu életrajza, 1744–1944. Budapest.
- Kilián István 1976: Csokonai és Puky István barátsága. In: Dankó Imre (szerk.): A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1975. Debrecen. 617–646.
- Kilián István 1977: Kovács Béla (szerk.): Ismeretlen Csokonai versgyűjtemény Szarazbőről. In: Archivum 6. A Heves Megyei Levéltár közleményei. Eger. 49–79.
- Lőrincz Gézáne 2016: Dr. Papp-Szász Tamás ügyvéd, földbirokos élete és kora (1885–1944). Lapujtói Krónika 5. Salgótarján.
- Misóczki Lajos 2011: A tőkés agrárfejlődés gondjai Füzesabonyban és környékén 1867–1945 között. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös. 235–246.
- Molnár Pál – Szomszéd Imre 1970: Nógrád megye története 1919–1944. Salgótarján.
- Orosz Ernő 1906: Heves és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger.
- Őrszigethy Erzsébet 1995: Birsalmasajt. Budapest.
- Pálmány Béla 2011: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja (1825–1848). Budapest.
- Pap József 2011: Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között. In: Maruzsa Zoltán, Pallai László (szerk.): Tisza István és emlékezete: Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Debrecen. 59–78.

- Pap József 2014: Parlamentarizmus Heves vármegyében In: Romsics Ignác (szerk): Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei 5. Budapest. 312–374.
- Sárközi Gabriella 2013: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken (1789–1919). ELTE BTK Doktori disszertáció. Budapest.
- Szuromi Rita 2019: Pusztatenk családi krónikása. A műfordító, életrajzíró Szontagh Mária. In. Balogh Zoltán (szerk): Neograd. A Dornyai Béla Múzeum Évkönyve XLII. Salgótarján. 175–193.